

Antonio Micullian objavljuje rezultate svojih istraživanja u Archivio di Stato di Venezia i Curia Arcivescovile di Udine pod zajedničkim naslovom »La riforma protestante in Istria«. Prikazan je način na koji se protestantstva hereza proširila Istrom brojnim komunikacijama kojima je bila povezana s Venecijom, Stajerskom, Koruškom i Kranjskom. Iz tih dokumenata dobivamo sliku o žalosnim ekonomskim prilikama u kojima je živjelo istarsko stanovništvo na kraju 15. i tokom 16. stoljeća i nalazimo opravdanje negativnim utjecajima u vjerskom i crkvenom životu.

Giovanni Radossi je u 5 svezaka časopisa objavio radove pod zajedničkim naslovom »Stemmi di rettori e di famiglie notabili«. Za gradić Oprtalj objavljeno je 25 grbova, za Buje 25, za Vodnjan 37, Bale 29 i za Buzet 28 grbova. Autor nam donosi kratku sintezu arhitektonsko-urbanističkih elemenata i biografske podatke nekoliko najuglednijih obitelji pomoću kojih je bilo lakše prepoznati grbove koji se još čuvaju u tim gradovima na svojim prvobitnim mjestima. Uz crtež svakog grba postoji i njegov detaljan opis.

Iz muzikologije su objavljena dva članka autora Libera Benussia pod naslovom »Le arie di nuoto« di Rovigno».

Lingvistika je zastupljena radovima A. Pellizera »Terminologia marinaresca di Rovigno d'Istria«, G. Malusa »Terminologia agricola dell'Istrosromanzo a Rovigno, Valle e Dignano«, kojima se pokušalo sačuvati od zaborava, kako kaže A. Pellizer, »un mondo che sta crollando, un mondo fatto di tante piccole cose 'ruviffiše', di 'paskaduri' e di 'bitinade'«.

Autorice M. Milani-Kruljac i S. Turchinovich objavljuju radove o fonologiji riječkog dijalekta i o bilježnicama baljanskog dijalekta čiji je autor Zaneto Obrovaz.

Jadranka Neralić

PROBLEMI SJEVERNOG JADRANA

Svezak 3, Rijeka 1961, i svezak 4, Rijeka 1962.

Časopis Problemi sjevernog Jadrana zbornik je Zavoda za povijesne i društvene znanosti Rijeka. Neredovito izlazi od 1970. godine. Dosada su tiskana četiri broja, a peti je u pripremi. Časopis daje prostora svim društvenim znanostima, ali se ističu radovi s povijesnom problematikom. Potrebno je spomenuti da Problemi sjevernog Jadrana donose samo stručne radove, a ostalih rubrika uobičajenih u časopisima takve vrste nema.

Svezak tri donosi tri rada s različitih područja. S gledišta povjesničara najzanimljiviji je članak Miroslava Bertoše Arhivski fragmenti o postupku i razviku jedne kolonizacijske ruralne aglomeracije u južnoj Istri: selo Premantura (1585—1797), 1—113. Autor se bavi pitanjima vezanim uz naseljavanje južne Istre tokom XVI. i XVII. stoljeća. U tom su razdoblju pokreti stanovništva potaknuti svjesnom kolonizacijskom politikom Mletačke Republike, turskom opasnošću te gospodarskim, zdravstvenim i drugim razlozima uzrokovali velike promjene na području Istre. Dolazilo je do društvenih i privrednih potresa i sukoba različitih interesa. Posebno značenje imaju etničke promjene koje su učvrstile brojčanu prevlast hrvatskog stanovništva i time zaostriale suprotstavljanje dviju osnovnih etničkih i kulturnih grupa, hrvatske i talijanske. U XVI. stoljeću prestaje opasnost od prodora Turaka u Istru, a pojavljuje se opasnost od uskočkih napada. Zbog toga Venecija smanjuje organizirano naseljavanje sjeverne Istre i okreće se ka Puljštini, nastojeći ostvariti gospodarsko i demografsko oživljavanje tog područja, iz strateških razloga. U takvim je okolnostima južna Istra postala stjecište doseljenika iz Italije, Grčke, a prije svega

iz hrvatskih krajeva ugroženih od Turaka. Miroslav Bertoša ograničio je svoje istraživanje na selo Premanturu, smatrajući to selo »jednim od najvećih uspjeha mletačkih kolonizacijskih nastojanja u Istri«. Usprkos oskudici arhivskih podataka rekonstruirao je bitne odrednice razvoja tog naselja. Došljaci su izbjegli opasnosti i nevolje koje su na njih vrebale u njihovu zavičajnu u zaleđu Zadra, ali su se suočili s mnogim novim ješkoćama: nedostatkom obradive zemlje i pašnjaka, nepovoljnim zakupničkim ugovorima, neprijateljstvom nobila iz susjednih gradova koji su zarađivali iznajmljivanjem pašnjaka stranim stočarima i, na kraju, s mletačkim zakonima koji nisu dopuštali nesmetani razvoj novih naselja da se ona ne bi osamostalila i počela ugrožavati interese Venecije. Autor detaljno prikazuje kako su se borbeni Premanturci snalazili u rješavanju tih problema, ne mareći mnogo za propise mletačke vlasti. Budući da su raspolagali malim posjedom, oni su trajno prisvajali neobrađenu zemlju na području susjednih općina. Nadalje, zarađivali su za život krijumčarenjem vina, protuzakonitim ribolovom i trgovinom, iznajmljivanjem barki, ukonačivanjem putnika, vojnom službom i spašavanjem brodolomnika. Odlazili su na rad u puljske radionice i Arsenal, a kada im se je pružila prilika, postajali su uskočki jataci. Autor se zajedno s čitaocem divi osebnjnim crtama razvoja Premanture, tom jakom gospodarskom gibanju koje su njezini stanovnici pokrenuli u borbi za opstanak na tom području. U dodatku pod naslovom Premanturski pabirci Bertoša donosi podatke o premanturskom pučanstvu: popis svih imena na koja je naišao, s oznakom provenijencije i vremenskim razdobljem u kojem su se pojavljivala. Zatim donosi katastik Adviža Škampića, puljskog plemića koji je Premanturcima davao zemlju u zakup, i oporuku Margarite Mihovilović, imućne Premanturke. Izlaže dokumente koji govore o uzurpaciji općinskog zemljišta, kažnjavanju krijumčara, gusarskim prepadima, brodolomima te o nekim prezimenima i toponimima. Članak je obogaćen tablicama, koje omogućuju uspoređivanje podataka, i fotografijama dokumenata.

Marko Legović, Stanje i problemi poljoprivrede općine Poreč, 115—184, prikazuje stanje, mogućnosti i probleme suvremene poljoprivredne proizvodnje u općini Poreč.

Makslo Pelloza, Urbar sela Vele i Male Mune i Žejane iz godine 1574, njegovo značenje za povijest kraske visoravni, 163—246, daje pomni arhivističko-paleografski prikaz urbara navedenog u naslovu koji se čuva u Stajerskom zemaljskom arhivu u Grazu. Urbar je nastao nakon smrti vlastelina Monesisa, koji je čitavih 40 godina utajivao prihod iz tih triju sela. Komisija Donjoaustrijske komore u Grazu dobila je dužnost da sastavi popis obaveza seljaka pomoću kojeg bi se utvrdio dug obitelji Monesis. Rukopis je detaljno opisan, a navedeni su i prljepisi, zatim izvori za redakciju urbara, mjere i novčane jedinice spomenute u tekstu. Ovaj se rad u prvom redu bavi samim tekstom, no valja istaći da on djelomično nadraća arhivističko-paleografski zadatak. Naime, autor se dotiče i nekih povijesnih problema koji nalaze svoj odraz u ovom urbaru, smatrajući da izneseni podaci daju sliku demografsko-etničkih, političkih i gospodarskih zbivanja na kraškoj visoravni i doprinose upoznavanju feudalne organizacije tog područja. Na temelju popisa podavanja on zaključuje da je u trima selima prirodno gospodarstvo već u značajnoj mjeri zahvaćeno robno-novčanim odnosima (radom i desetinu daju u novcu). Istraživanja jezika pokazala su da je Žejane nastavalo istrorumunjsko, a Mune novočakavsko stanovništvo. Na kraju autor navodi tekst urbara na njemačkom izvorniku i dva izvještaja Donjoaustrijskoj komori u Grazu. Članku je priloženo nekoliko faksimila dokumenata, karata i slika.

Svezak četiri sastoji se od šest radova. Članak Marka Legovića Otkup poljoprivrednih proizvoda u Istri (poslije oslobođenja) i njegova važnost za brži razvoj poljoprivredne proizvodnje, 1—34, bavi se otkupom kao značajnim činom razvoja proizvodnje i prometa poljoprivrednih proizvoda. Miroslav Bertoša, Model »pobijedenih« ili historiografija kao »ancilla politicae«: između prošlosti i perspektive, 35—81, ponovo se javlja s izuzetno zanimljivim radom. On se osvrće na radove ta-

lijanskih historičara XIX. stoljeća, s tematikom o kolonizaciji Istre. Ta je historio-grafija »ancilla politicae« koja u prošlosti tendenciozno traži »dokaze« višestruke prevlasti talijanske nad hrvatskom kulturom. Tu tradiciju nastavljaju današnji de-sničarski povjesničari, dok je talijanska znanstvena historiografija isključila Istru iz svojih znanstvenih projekata. Negativni su činitelji najizrazitiji kada se radi o kolonizaciji Istre, jer je ona donijela značajnu brojčanu prednost hrvatskom stanov-ništvu. Veliki pokreti stanovništva u XVI. i XVII. stoljeću smatraju se sporednom pojavom i obrađuju se samo u sklopu nacionalnih i političkih previranja. Autor zaključuje da je takav neznanstveni pristup historiografiji doveo do zaostajanja društvenih znanosti u Istri. U hrvatskoj historiografiji XIX. stoljeća nije bilo nacio-nalizma, ali iato tako ni znanstvene metodologije. Nakon 1945. godine došlo je do velikih promjena. Hrvatski historičari u Istri počinju se približavati modelu suvreme-ne znanstvene interpretacije. Proučavaju gospodarske, etničke, demografske i kulturne prilike na području Istre na temelju arhivske građe. U drugom dijelu teksta pod naslovom »Istarska Klio na raskrižju: traženje puta ka sintezi« autor raspravlja o novim metodološkim postupcima i o novom pristupu pitanju odnosa dviju kultura. On naglašava potrebu za grupnim radom, jer je to jedini način da se istraže golemi arhivski fondovi. Znanstveno koncipirana lokalna povijest pruža, prema mišljenju autora, izvanredne mogućnosti za proučavanje društvenih struktura u kretanju. Ta-kovo istraživanje ujedno sprečava usko gledanje na povijest nacije isključivo iz po-litičkog i kulturnog središta. Što se tiče problema odnosa talijanske i hrvatske kul-ture, Bertoša predlaže jedinstveno, interdisciplinarno istraživanje svih društvenih procesa na području Istre, bez razdvajanja etničkih grupa. Takvim pristupom histo-riografija bi »prestala biti 'ancilla politicae' i postala bi 'ancilla vitae' ili čak 'mag-istra vitae'«.

Makso Pelozo, Dokumentirana povijest podizanja i razaranja mnskog grada, 83—107, daje prikaz nastanka, trajanja i propasti utvrde na kraškoj visoravni, u blizini Muna. To je mjesto imalo izvanredno strateško značenje, jer su onuda prola-zili putovi između Trsta i Rijeke, te između Ljubljane i Pazina. U Mumama je, osim toga, postojala i mitnica. Zato nimalo ne začuđuje da je austrijska vlada odlučila sagraditi utvrdu, pogotovo kada se zna da je mletačka obavještajna služba huškala munske seljake na bunu, želeći ugroziti obrambene pozicije nutarnjoaustrijske upra-ve na tom dijelu kraša. Autor je u Štajerskom zemaljskom arhivu u Grazu pronašao nacrt te građevine koji pokazuje da je utvrda bila impozantna i lijepa. Izgledala je kao mali Nehaj. Nažalost na projektu mnskog grada nije zapisano ime autora. Na temelju nekih drugih izvora Pelozo zaključuje da je idejna koncepcija projekta djelo arhitekta Ivana Klobučarića, koji je u to vrijeme izrađivao zemljopisne karte kraš-kog područja. Zanimljivo je da je sačuvan dnevnik gradnje mnskog grada, koji je prvi hrvatski građevinski dnevnik. Izradila ga je kancelarija tadašnjeg gospodara grada Ludovica Bonoma. Iz dnevnika saznajemo da je gradnja trajala od 29. IV. 1585. do XI. 1585, dakle samo 180 dana. Zanimljivi su i podaci o obavljenim poslovima, nadnicama muškaraca i žena i troškovima. Nažalost munski grad nije bio dugog vijeka. Razoren je usred glavnog razračunavanja u austrijsko-mletačkom ratu (tzv. uskočkom ratu) 30. XI. 1616. Uništena su također i tri sela, Vele i Male Mune i Že-jane, čije je stanovništvo napustilo to područje.

Antun Giron, Položaj Rijeke i okolice u vrijeme kapitulacije Italije i nakon nje (srpanj—listopad 1943), 109—126, bio je ponukan da se pozabavi pitanjem odnosa između Njemačke, Italije i NDH u spomenutom razdoblju, smatrajući da dosadašnja istraživanja nisu cjelovita, jer se oslanjaju samo na izvore NDH. Svojim prilogom prikazuje diplomatsku igru koja je završila (privremenom) prevlašću Njemačke. Nakon pada Mussolinia Nijemci računaju s mogućnošću sloma Italije. Zbog toga žele zauzeti važne strateške točke na Balkanu, a posebno na jadranskoj obali. U tom im je poduhvatu trebala pomoć NDH, pa su obećali Hrvatima da će podržati priključenje Dalmacije i otoka NDH. Kasnije Hitler povlači to obećanje jer hrvatska vojska nije zaposjela obalno područje, kao što je bilo dogovoreno. Nakon objave

kapitulacije, 8. IX. 1943, nova talijanska vlada Pietra Badoglio pokušava održati vlast u gradu, ne odustajući od pretenzija na istočnu obalu Jadrana. Novi zapovjednik grada general Gambaro vodio je tešku diplomatsku igru s NOV-om. Naime, predstavnici NOV-a nisu bili obaviješteni o teškom položaju Gambaro jer su imali slabe ili ništakve veze s organizacijom KPH u Rijeci. Stupili su u pregovore s Gambarom i tako izgubili dragocjeno vrijeme. Ulaskom trupa pukovnika Völcnera trupe okupirale su Trst i Pulu i time stvorile osnovu za ostvarivanje Hitlerove naredbe o stvaranju operativne zone »Jadransko primorje«. Okupirano područje Nijemci su službeno priznali kao talijanski državni teritorij. Time su definitivno pokopane težnje NDH za proširenjem vlasti na Rijeku i Istru. Njemačka je odbila i zahtjev da barem Sušak i Kvarnerski otoci budu priznati za hrvatski državni teritorij. Osnovano je Upravno povjereništvo Sušak-Krk, na čijem je području dopuštena upotreba hrvatskog jezika, no ono je činilo jedinstveno administrativno područje s Kvarnerskom pokrajinom. Pitanje položaja Rijeke, Sušaka i kvarnerskih otoka riješeno je u korist Njemačke, s time da su učinjeni sitni ustupci slabim, ali još uvijek potrebnim saveznicima, NDH i Socijalnoj Republici Italiji.

Josip Miličević, *Maslinarstvo Istre, 127—161*, upoznaje nas s povijesnim razvojem uzgoja maslina i raznovranom upotrebom svih dijelova stabla. Članak se bavi isključivo etnološkom problematikom, no može biti interesantan i za historičara, pogotovo onim svojim dijelom u kojem govori o značenju maslina u svakodnevnom obiteljskom, vjerskom i društvenom životu seljaka. Ti podaci pokazuju ne samo važnost ove kulture nego i način života istarskog seljaka u prošlosti.

Vjekoslav Štoković, *Odnos Venecije prema bratovštinama u Istri od XVI do XVIII stoljeća, 163—180*, svojim radom pridonosi rasvjetljavanju problema bratovština u istarskoj prošlosti, smatrajući da je ova važna i zanimljiva problematika tek djelomično i nedostavno istražena. Venecija želi kontrolirati bratovštine jer su one vrlo utjecajne, okupljaju velik broj ljudi i posjeduju znatnu imovinu. Zato mletačka vlast u nekoliko navrata donosi naredbe o uređenju uprave bratovština. Nareduje se uredno vođenje poslovnih knjiga, biranje gasalda između domaćih ljudi i plaćanje poraza, a zabranjuju se pronevjere i uplitanje crkvenih ljudi u poslove bratovština. Međutim, te su se stroge naredbe vrlo nedosljedno provodile, tako da potpuna kontrola nad bratovštinama nikada nije bila potpuno ostvarena. U prilogu Štoković donosi prijepis naredbe istarskog providura Gio Battista Calba iz 1579. godine o vođenju bratovštinskih poslova. Naredba je pisana venecijanskim dijalektom.

Zdenka Janeković-Römer